

บทที่ 8

สรุปการวิจัย การอภิปราย และข้อเสนอแนะ.....

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ทำการเกษตรแบบยังชีพที่มีความสอดคล้องกับ ประเพณี วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนไทย โดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกัน มาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนกระทั่งหลังการปฏิวัติเขียว การเกษตรเปลี่ยนไปมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่าย ทำให้ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีพจากภายนอกชุมชน รายจ่ายมากกว่ารายได้ จนเกิดภาวะหนี้สินและปัญหาอื่นอีกมากมาย ส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชนจนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้

แนวคิดหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนอยู่รอดได้ ต้องลดการพึ่งพิงจากภายนอกมาเป็นการพึ่งตนเอง อาศัยทุนของตนเองและทุนของชุมชนที่มี โดยการส่งเสริมให้ชุมชนรวมกลุ่มจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่ดี มีรูปแบบ การพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชุมชนบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีความพอประมาณ มีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้ง ภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้และคุณธรรมอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนที่กำลังจัดตั้งขึ้นและที่ได้จัดตั้งขึ้นแล้วยังขาดแนวทางและ รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมและชัดเจนอย่างบูรณาการทำให้วิสาหกิจชุมชนไม่สามารถสนอง ต่อต่อชุมชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อหาแนวทางและรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืน

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.1.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่ศึกษา

1.1.2 เพื่อศึกษาปัจจัยการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

1.1.3 เพื่อศึกษาศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

1.1.4 เพื่อได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1.2.1 ประชากร ประชากรที่ทำการศึกษาประกอบด้วย

1) ประชากรที่เป็นวิสาหกิจชุมชนด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ด้านบริการ การท่องเที่ยว และด้านการแปรรูปอาหาร

2) ประชากรที่เป็นบุคคล ศึกษาจากประชากรของวิสาหกิจชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประธาน กรรมการ และเกษตรกรสมาชิกวิสาหกิจชุมชน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำพื้นที่

1.2.2 กลุ่มตัวอย่าง การกำหนดกลุ่มตัวอย่างจะทำการสำรวจวิสาหกิจชุมชนเบื้องต้นเพื่อศึกษาสภาพความพร้อม และความเป็นไปได้ในการเป็นตัวแทน ทั้งนี้เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีข้อจำกัดด้านต่างๆดังกล่าวมาแล้ว การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการคัดเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ใช้ในการศึกษาทั้งหมด 6 กลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 8.1 ดังนี้

1) วิสาหกิจชุมชนด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิ คุณภาพดีของประเทศ จำนวน 2 วิสาหกิจชุมชน ได้แก่

(1) วิสาหกิจชุมชนบ้านโนนสว่าง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่าน ซึ่งมีระดับการพัฒนาในระดับพื้นฐาน

(2) วิสาหกิจชุมชนบ้านหนองมะค่าแต้ ตั้งอยู่ที่ตำบลพระครู อำเภอเมือง ซึ่งมีระดับการพัฒนาในระดับก้าวหน้า

2) วิสาหกิจชุมชนด้านบริการการท่องเที่ยว จากจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญของประเทศ จำนวน 2 วิสาหกิจชุมชน ได้แก่

(1) วิสาหกิจชุมชนบ้านสุขสมบูรณ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลไทยสามัคคี อำเภอวังน้ำเขียว ซึ่งมีระดับการพัฒนาในระดับพื้นฐาน

(2) วิสาหกิจชุมชนบ้านบุไทรโฮมสเตย์ ตั้งอยู่ที่ตำบลไทยสามัคคี อำเภอวังน้ำเขียว ซึ่งมีระดับการพัฒนาในระดับก้าวหน้า

3) วิสาหกิจชุมชนด้านการแปรรูปอาหารจากจังหวัดนครนายก จำนวน 2 วิสาหกิจชุมชน ได้แก่

(1) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะกา ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าเรือ อำเภอปากพลี ซึ่งมีระดับการพัฒนาในระดับพื้นฐาน

(2) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านจิกสูง ตั้งอยู่ที่ตำบลปากพลี อำเภอปากพลี ซึ่งมีระดับการพัฒนาในระดับก้าวหน้า

ตารางที่ 8.1 กลุ่มตัวอย่างวิสาหกิจชุมชนที่ใช้ในการวิจัยวิสาหกิจชุมชน

ระดับการ พัฒนา	วิสาหกิจชุมชน		
	ด้านการผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าว	ด้านการบริการการท่องเที่ยว	ด้านการแปรรูปอาหาร
ระดับพื้นฐาน	บ้านโนนสว่าง	บ้านสุขสมบูรณ์	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านเกาะกา
ระดับก้าวหน้า	บ้านหนองมะค่าแต้	บุไทรโฮมสเตย์	กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านจิกสูง

1.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์ แบบประเมิน การสัมภาษณ์ เจาะกลุ่ม การจัดเวทีชาวบ้าน และการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม ในการทดสอบแบบสัมภาษณ์โดย การสอบถามความตรงของเนื้อหาและความเชื่อมั่น โดยทดสอบกับเกษตรกรจำนวน 30 ราย แล้วนำ มาปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปใช้

1.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตรในพื้นที่ เพื่อนัดหมายเกษตรกรในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งจากแบบสัมภาษณ์ แบบประเมิน การสัมภาษณ์เจาะกลุ่ม การจัดเวทีชาวบ้าน และการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม

1.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ส่วน ข้อมูลเชิงปริมาณใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยการแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

1.3 ผลการวิจัย

1.3.1 สภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

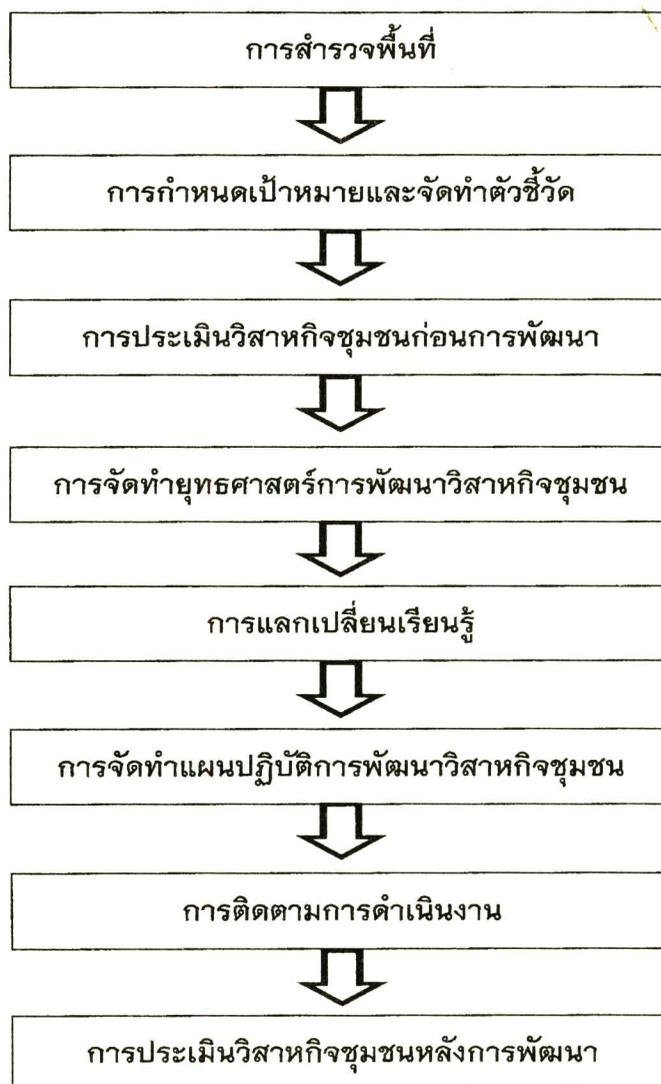
1) สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน สมาชิกส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิงมีอายุอยู่ในช่วง 27-79 ปี เฉลี่ย 41.8 ปี การศึกษาส่วนใหญ่จบ ป.4 ไม่มีตำแหน่งใน ชุมชนและใน อบต. นอกจากเป็นสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแล้ว ยังเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกร กลุ่ม แม่บ้านเกษตรกร สหกรณ์ในชุมชน และ ธกส. อาชีพหลักส่วนใหญ่ ทำนา รองลงมาคือ ทำไร่ และทำ สวน ตามลำดับ อาชีพเสริมมีหลากหลาย เช่น ทำการเกษตรอื่นๆ รับจ้างแรงงาน ค้าขายและอาชีพ เสริมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

2) การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นวิสาหกิจ ชุมชนเริ่มตั้งแต่ปี 2548-2551 การบริหารกลุ่มมีประธานและกรรมการ 5 คนประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เทรย์ญกั กรรมการและเลขานุการที่มาจากการเลือกตั้ง กรรมการบริหารกองทุนมา จากกรรมการบริหารกลุ่ม กองทุนมาจากการสนับสนุนปัจจัยการผลิตโดยภาครัฐ การดำเนิน กิจกรรมการผลิตของกลุ่มและการระดมทุนของสมาชิก การผลิตสินค้าและบริการจะมีความ แตกต่างกันไปตามประเภทของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว จะผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวเป็นหลัก กลุ่มบริการการท่องเที่ยวจะให้บริการด้านที่พักอาหารและนำชมแหล่งท่องเที่ยวใน

พื้นที่ กลุ่มแปรรูปอาหารจะดำเนินการแปรรูปอาหารประเภทต่างๆ เช่น น้ำพริก ขนม เป็นต้น การดำเนินการด้านการตลาด มีการประชาสัมพันธ์ไม่ค่อยดีนัก และไม่ต่อเนื่อง วิธีการขายมีหลายวิธี เช่น เงินสด ให้ยืม แลกเปลี่ยน การเรียนรู้มีหลายวิธี ได้แก่ การอบรมสมาชิกที่จัดโดยภาครัฐ การแลกเปลี่ยนในกลุ่ม การทดลองทำด้วยตนเอง และการศึกษาดูงาน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในระดับเริ่มต้นการรวมกลุ่มยังไม่ค่อยเข้มแข็งนัก การผลิตสินค้าและบริการตลอดจนการตลาดยังไม่ดีไม่ค่อยเป็นระบบ

1.3.2 แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง มีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

1) **พัฒนารูปแบบเพื่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม** จากผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่พัฒนาขึ้นสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนได้ ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ดังนี้

ภาพที่ 8.1 รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2) แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในแต่ละระดับและประเภท

จากการศึกษาพบว่านอกจากใช้รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสมแล้ว การที่จะพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งมีแนวทางการพัฒนาที่แตกต่างกันในแต่ละระดับและประเภท ดังนี้

(1) แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามระดับการพัฒนา แบ่งออกได้

เป็น 2 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในระดับพื้นฐาน (เริ่มต้น) มี

แนวทางการพัฒนา ดังนี้

1.1 ศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดกิจกรรมการผลิตสินค้า

และบริการ

1.2 เริ่มจากกลุ่มเล็กเป็นกลุ่มผู้สนใจแล้วค่อยๆ ขยายเป็นกลุ่ม

เรียนรู้และผลิตตามลำดับ

1.3 การวางระบบการบริหารกลุ่ม ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายที่

ชัดเจน มีแผนการดำเนินงานที่สามารถบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม การบริหารเงินทุนโปร่งใสตรวจสอบได้ มีกฎระเบียบที่ชัดเจนและเหมาะสม การกระจายผลประโยชน์หรือผลตอบแทนที่เป็นธรรม

1.4 สมาชิกต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มและยึดมั่นในอุดมการณ์

ของกลุ่ม

1.5 การสื่อสารภายในกลุ่ม ต้องมีความต่อเนื่อง และเข้าใจตรง

กัน

1.6 การผลิตที่ใช้ภูมิปัญญาบนฐานทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น

1.7 การผลิตที่มุ่งตอบสนองต่อชุมชนก่อนขยายออกภายนอก

1.8 การค้นหาภูมิปัญญาเดิมเพื่อการต่อยอดพัฒนาให้เหมาะสม

กับการเปลี่ยนแปลง

1.9 มีการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น การศึกษา

ดูงานจากกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ การเข้ารับการอบรม การทดลองสิ่งใหม่ๆ หรือพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ

1.10 การสรุปบทวนผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

2. แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในระดับความก้าวหน้า มี

แนวทางการพัฒนา ดังนี้

2.1 การประเมินบทวนผลงานที่ผ่านมา เพื่อหาแนวทางแก้ไข

หรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น

2.2 การพัฒนาสินค้าและบริการอย่างสม่ำเสมอ

2.3 การควบคุมและรักษาคุณภาพมาตรฐาน

2.4 การผลิตต้องไม่กระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม อาชีพและ

วิถีชีวิตของชุมชน

- 2.5 ความซื่อสัตย์ในการบริหารกองทุน โปร่งใส ตรวจสอบได้
- 2.6 การศึกษาดูงานเพิ่มเติม
- 2.7 การสร้างเครือข่าย เพื่อการเรียนรู้ การผลิต และการตลาด

ภายในและภายนอกชุมชน

- 2.8 การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นต้นแบบสำหรับการเรียนรู้

ของสมาชิกและกลุ่มผู้สนใจ

(2) แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามประเภทของกิจกรรมหลัก

แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประเภทการผลิตเมล็ดพันธุ์

ข้าว มีแนวทางการพัฒนา ดังนี้

- 1.1 การพัฒนาระบบเรียนรู้ในรูปแบบโรงเรียนชาวนา
- 1.2 การเรียนรู้วิธีการทำนาที่ถูกต้อง
- 1.3 การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้สารเคมี
- 1.4 การจัดหาปัจจัยการผลิตของกลุ่ม เช่น รถไถนา เมล็ดพันธุ์

ปุ๋ยอินทรีย์ ลานตาก ฉางข้าว เป็นต้น

- 1.5 การพัฒนาระบบชลประทานให้เหมาะสมและทั่วถึง
- 1.6 การตรวจสอบรับรองแปลงพันธุ์และเมล็ดพันธุ์
- 1.7 การกำหนดเป้าหมายการกระจายพันธุ์ที่ชัดเจนโดยเริ่มจาก

ผลิตเพื่อใช้เอง ผลิตเพื่อสมาชิก และผลิตเพื่อเกษตรกรรายอื่น ตามลำดับ

- 1.8 การพัฒนาถุงบรรจุเมล็ดพันธุ์
- 1.9 การจัดหาสินเชื่อกู้ยืมเพื่อรับซื้อเมล็ดพันธุ์จากสมาชิก
- 1.10 การพัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น โรงสี

โรงปุ๋ยอินทรีย์ แปรรูปข้าว เป็นต้น

- 1.11 การจัดทำตลาดกลางข้าวในท้องถิ่น เพื่อลดบทบาทของ

คนกลาง

- 1.12 การสร้างสวัสดิการชาวนา

2. แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประเภทการบริการการ

ท่องเที่ยว มีแนวทางการพัฒนา ดังนี้

- 2.1 วางเป้าหมายการท่องเที่ยวให้ชัดเจน
- 2.2 ทำเป็นอาชีพเสริมไม่ละทิ้งอาชีพเดิม
- 2.3 พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานใน

ชุมชน

- 2.4 การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิถี

ชีวิต

2.5 สร้างเครือข่ายการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน และ เชื้อโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2.6 มีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง หลากหลายช่องทาง

2.7 พัฒนาสินค้าที่ระลึก/ของฝาก โดยใช้ภูมิปัญญาและ ทรัพยากรในท้องถิ่น

2.8 พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลาย

2.9 มีการควบคุมมาตรฐานการให้บริการอย่างต่อเนื่อง

2.10 มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

2.11 มีข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวของชุมชน

2.12 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยว

2.13 สร้างทายาทหรือผู้สืบทอด

2.14 มีการกระจายผลประโยชน์ไปยังกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนอย่าง

ทั่วถึง

2.15 มีการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมเมื่อนำมาพัฒนา

ปรับปรุงการให้บริการ

3. แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประเภทการแปรรูปอาหาร มี

แนวทางการพัฒนา ดังนี้

3.1 ค้นหาและรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.2 ศึกษาทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีความหมายนำมาใช้ประโยชน์

3.3 แปรรูปอาหารจากทรัพยากรท้องถิ่นโดยใช้ภูมิปัญญา

3.4 มุ่งตอบสนองความต้องการภายในชุมชนก่อนขยาย

3.5 หาจุดเด่นของสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

3.6 ผลิตตามฤดูกาล หรือตามความต้องการของตลาด

3.7 ขยายการผลิตอย่างระมัดระวัง

3.8 พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย

3.9 ให้ความสำคัญกับภษณะบรรจุ

3.10 พัฒนาระบบสุขลักษณะ เช่น โรงเรือน เครื่องจักร อุปกรณ์

และผลิต

3.11 มีการรับรองมาตรฐานสินค้า

1.3.3 ปัจจัยการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมตาม แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) ปัจจัยทั่วไป ประกอบด้วย

(1) ปัจจัยภายใน ได้แก่

1. สมาชิก ต้องมีความเข้าใจในหลักการของวิสาหกิจชุมชน มีการจัดสรรเวลา เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการและให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมกิจกรรม
2. ประธาน/กรรมการ จัดสรรเวลา เพื่อเข้ามาบริหารกลุ่ม มีความตั้งใจทุ่มเท มีความซื่อสัตย์ และมีลักษณะของความเป็นผู้นำ
3. ระบบการบริหารงาน มีเป้าหมายที่ชัดเจน มีแผนการพัฒนา มีการกระจายภาระงาน มีระบบตรวจสอบ มีระเบียบข้อบังคับ มีการประชาสัมพันธ์ และสื่อสาร มีการประสานงานและสร้างเครือข่าย มีการแบ่งปันผลประโยชน์
4. ศูนย์เรียนรู้ที่ใช้ผลิต เพื่อการอบรมความรู้ และสาธิต ถ่ายทอดเทคโนโลยี

5. การเรียนรู้เพื่อพัฒนาการผลิต

6. ผู้สืบทอด

7. ผู้รู้ ผู้อาวุโส

(2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่

1. ภัยธรรมชาติ

2. ปัจจัยการผลิต

3. พ่อค้าคนกลาง

4. หน่วยงานสนับสนุน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ และองค์การบริหาร

ส่วนท้องถิ่น

5. การแข่งขัน

2) ปัจจัยเฉพาะด้าน จำแนกตามประเภทของกิจกรรมหลัก ดังนี้

(1) ปัจจัยเฉพาะด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ระบบชลประทาน

2. ปัจจัยการผลิต เช่น เงินทุน เมล็ดพันธุ์ ราคาปัจจัยการผลิต

สารเคมี เครื่องเกี่ยวนวด ฉางข้าว เป็นต้น

3. การแปรรูปข้าว

4. ดันทุนการผลิต

5. ตลาดกลาง

6. สวัสดิการชาวนา

(2) ปัจจัยเฉพาะด้านการบริการการท่องเที่ยว มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมของการท่องเที่ยว

2. การปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

3. การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานในแหล่งท่องเที่ยว

4. ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

5. ความสะอาด
6. สินค้าชุมชนที่เป็นของที่ระลึก ของฝาก
7. การประชาสัมพันธ์

(3) ปัจจัยเฉพาะด้านการแปรรูปอาหาร มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความพร้อมในเรื่อง โรงเรือน วัสดุอุปกรณ์
2. สุขลักษณะ
3. คุณภาพของผลิตภัณฑ์
4. ภาชนะบรรจุ

1.3.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน มี

ข้อเสนอแนะการส่งเสริมในระดับต่างๆ ดังนี้

1) หน่วยงานในระดับนโยบาย ควรพิจารณากำหนดนโยบายในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง โดยอาจมีการประเมินเพื่อกำหนดทิศทางในการพัฒนา จากการศึกษาพบว่าควรประกอบด้วยนโยบายด้านต่างๆ ดังนี้

(1) นโยบายด้านพัฒนาการผลิต ได้แก่ นโยบายในเรื่องการสนับสนุนปัจจัยการผลิตในระยะแรกของวิสาหกิจชุมชนใหม่ และวิสาหกิจชุมชนเก่าที่ประสบปัญหา การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต การติดตามให้คำแนะนำในการผลิต การตรวจสอบรับรองคุณภาพ

(2) นโยบายด้านการวิจัย ได้แก่ นโยบายในเรื่องสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนผู้นำและสมาชิก การส่งเสริมให้ท้องถิ่นวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ผู้นำ และสมาชิก และการจัดทำระบบติดตามประเมินผลความก้าวหน้าของวิสาหกิจชุมชนเพื่อการปรับปรุงพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

(3) นโยบายด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนา ได้แก่ นโยบายในเรื่อง การจัดฝึกอบรมและพัฒนาเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ ความสามารถ และความเข้าใจในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน สนับสนุนงบประมาณด้านการศึกษาดูงาน การอบรมหลักสูตรต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน และการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ สื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีและการประชาสัมพันธ์

(4) นโยบายด้านการส่งเสริมการตลาด ได้แก่ นโยบายในเรื่องการจัดหาตลาด การรับซื้อ

(5) นโยบายด้านการสนับสนุนด้านสินเชื่อกับวิสาหกิจชุมชน

(6) นโยบายด้านการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

(7) นโยบายด้านการขยายการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนให้ครอบคลุมพื้นที่

ทั่วประเทศ

(8) นโยบายด้านการประกวดวิสาหกิจชุมชน

(9) นโยบายด้านการขยายระบบสาธิตหมู่บ้าน

2) หน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่

(1) ควรส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนจัดทำศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และศูนย์รวมความร่วมมือของสมาชิก

(2) การพัฒนาผู้นำและสมาชิกให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่เหมาะสม เกิดความมั่นใจในการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ

(3) การเป็นพี่เลี้ยงในการสร้างระบบการบริหารงานที่ดี นับตั้งแต่การวางแผน การบริหารงาน การตรวจสอบควบคุมคุณภาพผลผลิต ตลอดจนการสรุปประเมินผลการดำเนินงาน

(4) การกระตุ้นส่งเสริมให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน การตรวจสอบควบคุมดำเนินงานเพื่อความโปร่งใส

(5) การจัดการอบรมให้ความรู้ด้านการผลิต การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายและบุคคล

(6) การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาต่างๆ กับวิสาหกิจชุมชน

(7) การส่งเสริมพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความมั่นใจในการผลิต

(8) ควรมีการติดตามการดำเนินงานตามแผน เพื่อกระตุ้นรับทราบปัญหา ข้อขัดข้องในการดำเนินงาน ตลอดจนให้คำปรึกษาข้อเสนอแนะในการปรับแผนการดำเนินงาน

(9) การส่งเสริมการจัดการความรู้ การสรุปบทเรียน การประมวลความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานทั้งในส่วนของสมาชิกและเจ้าหน้าที่

(10) การส่งเสริมในด้านการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เช่น การกระตุ้นให้มีกิจกรรมร่วมกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน การประชุมแบบหมุนเวียน

(11) ประเด็นเรื่องที่เรียนรู้ได้แก่ เรื่อง การผลิตสินค้าและบริการ เรื่อง การตลาด เช่น ภาวะบรรจุ การบรรจุ การจัดทำป้าย การขนส่ง การเก็บรักษา ตลาดสินค้าและบริการ การประชาสัมพันธ์ กลยุทธ์การขายเรื่อง การบันทึกข้อมูล เช่น การจัดทำบัญชี การบันทึกรายงานการประชุม การบันทึกข้อมูล การผลิตของสมาชิก และเรื่องอื่นๆ เช่น เรื่องกลุ่มและการบริหารกลุ่ม เรื่องการบริหารงาน แนวทางการลดต้นทุนการผลิต การเขียนโครงการ

(12) การส่งเสริมให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนรวมกลุ่มจำหน่ายสินค้าและบริการผ่านทางวิสาหกิจชุมชน

(13) การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนผลิตสินค้าและบริการครบวงจร

(14) การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกการส่งเสริมเศรษฐกิจแบบพอเพียงในการพึ่งพาตนเองของสมาชิก

(15) การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนและสมาชิกมีการดำเนินกิจกรรมการผลิตสินค้าและบริการ มิใช่แค่เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้ยืมเงินกองทุนในการผลิตเท่านั้น

(16) การสรุปผลการดำเนินงานประจำปีให้สมาชิกทราบเพื่อการพัฒนาในปีต่อไป

3) ด้านองค์การบริหารส่วนตำบล ควรมีการสนับสนุนสินเชื่อปลอดดอกเบี้ยให้วิสาหกิจชุมชนนำไปดำเนินการบริหารกองทุน การสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อจัดซื้อเครื่องจักรกลท่อนแรงต่างๆ ที่จำเป็นต่อการผลิตสินค้าและบริการ ตลอดจนจัดสร้างระบบสาธารณูปโภค และการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนตามความเหมาะสม เช่น การร่วมจัดทำแผนปฏิบัติการของวิสาหกิจชุมชน การร่วมเป็นที่ปรึกษา และการร่วมตรวจสอบประเมินผลการดำเนินงาน เป็นต้น

2. การอภิปรายผล

จากการศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนทั้ง 6 วิสาหกิจชุมชน ที่มีการผลิตสินค้าและบริการ 3 ประเภท ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนประเภทการผลิตเมล็ดพันธุ์ วิสาหกิจชุมชนประเภทการบริการการท่องเที่ยว และวิสาหกิจชุมชนประเภทการแปรรูปอาหาร แต่ละประเภทมีระดับความเข้มแข็งแตกต่างกัน 2 ระดับคือ วิสาหกิจชุมชนที่ก้าวหน้า และเริ่มก่อตั้ง ในภาพรวมองค์ประกอบของการบริหารงานไม่มีความแตกต่างกัน จะมีความแตกต่างกันเฉพาะความสามารถในการบริหารงาน การดำเนินงานในแต่ละองค์ประกอบที่แตกต่างกัน ทำให้ผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนมีความแตกต่างกันในประเด็นต่างๆ ตามประเภทการผลิตสินค้าและบริการ

แม้จะมีความต่างกันหลายประเด็นแต่รูปแบบที่นำมาใช้เพื่อการพัฒนาไม่ต่างกัน จากผลการวิจัย พบว่า การทำงานเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต้องมีรูปแบบการกระบวนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสมซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนต่างๆ ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ การกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา การจัดทำตัวชี้วัดความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน การประเมินวิสาหกิจชุมชนตามตัวชี้วัดก่อนการพัฒนา การจัดทำยุทธศาสตร์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทำแผนปฏิบัติการ การติดตามผลการดำเนินงาน และการประเมินผลความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนภายหลังการพัฒนา โดยที่แต่ละขั้นตอนของการพัฒนาดังกล่าว ได้นำผลการศึกษาของ สัจจา บรรจงศิริและคณะ(2549)ที่ได้พัฒนารูปแบบกระบวนการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนโดยได้ประยุกต์เอาแนวคิดในการบริหารงานแบบที่เรียกว่า POSDCoRB มาใช้ ซึ่งกิ่งพร ทองใบ (2545) เคยระบุไว้ว่า POSDCoRB คือ กระบวนการบริหารงานที่มีการวางแผนการดำเนินงาน (P) มีการจัดรูปองค์กรของกลุ่ม คือ มีกรรมการฝ่ายต่างๆ (O) มีการจัดการงานบุคคลโดยการแบ่งงานให้กรรมการและสมาชิกร่วมกันทำ (S) มีการติดตามดูแลการดำเนินงานโดยการตรวจสอบติดตามผลการดำเนินการ (D) มีการประสานงานทั้งภายในและภายนอกวิสาหกิจชุมชน (Co) มีการรายงานผลการดำเนินงาน (R) และมีกระบวนการบริหารการใช้จ่ายเงินกองทุน (B) แนวคิดดังกล่าวข้างต้นนำมาประยุกต์และพัฒนาให้เข้ากับหลักการบริหารเชิงกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับวิสาหกิจชุมชน ซึ่ง อนันต์ บุญสนอง (2548) เห็นว่าหลักการดังกล่าวประกอบด้วย การประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา การประเมินสถานะแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์กร (SWOT analysis) เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ การวางแผนงานพัฒนาในแต่ละ

กรอบยุทธศาสตร์ การควบคุมโดยการติดตามเพื่อกระตุ้นการดำเนินงานรับฟังปัญหาและให้ข้อเสนอแนะ สุดท้ายเป็นการประเมินผลโดยการวัดผลการดำเนินงานกับมาตรฐานตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับวางแผนการพัฒนาต่อไป ซึ่งแนวทางการบริหารเชิงกลยุทธ์ดังกล่าว ธนชัย ยมจินดา (2548) เห็นว่าได้ถูกนำไปใช้ในการบริหารงานในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้องค์กรสามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรที่จำกัดให้เกิดผลสูงสุดสามารถตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลุ่มต่างๆ และเกิดความยั่งยืนในระยะยาว

สำหรับวิสาหกิจชุมชนนั้นการดำเนินงานนอกจากใช้หลักการบริหารแบบ POSDCoRB และหลักการบริหารเชิงกลยุทธ์แล้วยังนำหลักการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำพื้นที่ นักวิชาการเกษตรจากหน่วยงานต่างๆ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชน สมาชิกอบต. ประธาน กรรมการและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนนำมาผสมอย่างกลมกลืน ผลจากการดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยสรุป จากการเปรียบเทียบและประเมินผลความเข้มแข็งก่อนและหลังจากการพัฒนาพบว่า ทุกวิสาหกิจชุมชนมีระดับความเข้มแข็งในแต่ละองค์ประกอบของตัวชี้วัดเพิ่มขึ้น กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนต่างๆ มีการพัฒนาขึ้นมาก การที่วิสาหกิจชุมชนต่างๆ มีการพัฒนาขึ้น เนื่องจากรูปแบบการพัฒนาเป็นกระบวนการพัฒนาที่ใช้การมีส่วนร่วมของประธาน/กรรมการและสมาชิกเป็นหลัก กล่าวคือ พบว่าก่อนที่จะดำเนินการพัฒนา ได้มีการประชุมเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ ประธานกรรมการ และตัวแทนสมาชิกวิสาหกิจชุมชน เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน แล้วให้วิสาหกิจชุมชนตัดสินใจว่าจะยินดีที่จะทำงานพัฒนาร่วมกันหรือไม่ เพราะในกระบวนการทำงานต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนตลอดกระบวนการ ถ้าขาดการมีส่วนร่วมงานพัฒนาที่ไม่สามารถดำเนินการได้ หลังจากนั้นมาร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา และจัดทำองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน โดยการจัดเวทีสัมมนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ ประธาน/กรรมการ และสมาชิก นักวิชาการเกษตรจากหน่วยงานต่างๆ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา การดำเนินการในขั้นตอนนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากนอกจากใช้มุมมองที่หลากหลายในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา และองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนทั้งในเชิงหลักการจากนักวิชาการ มุมมองจากชุมชนในเชิงศักยภาพของทรัพยากรและความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติของชุมชนแล้ว ยังนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ ความมีเหตุมีผล ความพอดีพอประมาณ และความมีภูมิคุ้มกัน โดยมีความรู้และคุณธรรมเป็นตัวกำกับมาเป็นกรอบในการกำหนด เห็นได้จากตัวชี้วัดที่กำหนดขึ้นนั้นทุกตัวมีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนที่จัดทำขึ้นสามารถวัดได้และสะท้อนภาพความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนตามศักยภาพที่ควรจะเป็นและอยู่บนฐานของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นหากวิสาหกิจชุมชนใดสามารถปฏิบัติได้ตามตัวชี้วัดดังกล่าวแล้วย่อมมีความเข้มแข็งที่อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง จากนั้นทำเวทีชาวบ้านโดยให้สมาชิกของแต่ละวิสาหกิจชุมชนประเมินความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนตนเองตามองค์ประกอบตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้น แล้วรวบรวมผลการประเมินสรุปและนำ

เสนอให้สมาชิกทราบ ซึ่งผลการประเมินที่ได้จะสะท้อนให้เห็นภาพของวิสาหกิจชุมชนตามความเห็นของสมาชิก สมาชิกจะเกิดการเรียนรู้ว่าวิสาหกิจชุมชนของเรามีอะไรหลายอย่างที่ตีน่าภาคภูมิใจต้องรักษาไว้ และมีอะไรบ้างที่ยังต้องพัฒนาและเกิดความตระหนักถึงข้อจำกัดต่างๆ เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกด้วยกันและนักวิจัย ถึงผลที่เกิดและแนวทางในการพัฒนา นอกจากนี้ผลการประเมินที่ได้ยังใช้ในการเปรียบเทียบผลการประเมินที่เกิดภายหลังการพัฒนาอีกด้วย หลังจากนั้นจัดประชุมเพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ โดยการสัมมนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ प्रधान/กรรมการ และสมาชิกวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ร่วมกับผลการประเมินวิสาหกิจชุมชน เพื่อกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา ให้มีการนำเสนอผลและวิพากษ์กันในภาพรวม เพื่อให้ยุทธศาสตร์นั้นสามารถตอบสนองต่อการพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อได้ยุทธศาสตร์ก็เป็นขั้นตอนการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามกรอบยุทธศาสตร์ต่างๆ การทำแผนปฏิบัติการพัฒนานั้นมีผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรรมการ/สมาชิกวิสาหกิจชุมชน นักวิชาการจากภาคส่วนต่างๆ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำพื้นที่ ผู้นำชุมชน กำนันผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกอบต. มาช่วยจัดทำและพิจารณาแผนให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ต้องการการสนับสนุนจากใครในด้านใดอย่างไรบ้าง โดยใช้เวทีชาวบ้านของแต่ละวิสาหกิจชุมชน แผนที่ได้จึงเกิดขึ้นมาโดยชุมชน ภายใต้การสนับสนุนตามศักยภาพของผู้เกี่ยวข้อง ทำให้แผนมีความชัดเจน ปฏิบัติได้ และสามารถพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยยึดตามแนวทางการทำแผนชุมชนของกรมส่งเสริมการเกษตร (2546) ที่ได้นำเสนอไว้ ขั้นตอนไปเพื่อเป็นการกระตุ้นให้มีการนำแผนไปปฏิบัติ หรือแก้ไขปัญหาจากการนำแผนไปปฏิบัติ ได้มีการติดตามการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยนักวิจัยและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำพื้นที่ สุดท้ายผลการดำเนินงานพัฒนาจึงสะท้อนออกมาให้เห็นในภาพของผลการประเมินภายหลังจากการพัฒนาว่า ในแต่ละองค์ประกอบของตัวชี้วัดนั้น มีการพัฒนาขึ้นมาทุกๆ องค์ประกอบ ทั้งวิสาหกิจชุมชนที่เริ่มก่อตั้ง หรือแม้แต่วิสาหกิจชุมชนที่มีความก้าวหน้ามากก็ตาม ผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นนี้ทุกคนที่มีส่วนร่วมได้รับรู้ รับทราบ และปฏิบัติร่วมกัน ผลที่เกิดจากการพัฒนามีใช้ทำให้วิสาหกิจชุมชนเข้มแข็งเท่านั้น แต่ยังมีผลไปสู่ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้าใจในการทำงานพัฒนาตามบทบาทของตน เห็นได้ว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องต่างๆและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเป็นการมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมคิดพิจารณาตัดสินใจ การเสนอปัญหาที่เกิดตลอดจนแนวทางการแก้ไขอันนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเต็มใจ จนผลที่ได้สะท้อนกลับมายังกลุ่มในรูปของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งขึ้น การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ ณรงค์ มหรรณพ และดุสิต เวชกิจ (2543) กล่าวว่า เป็นการมีส่วนร่วมในระดับอุดมคติ กล่าวคือ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กรประชาชนจนถึงระดับดังกล่าวการดำเนินงานส่งเสริมย่อมบรรลุวัตถุประสงค์ได้โดยง่าย ก่อให้เกิดพลังในการผลักดันให้องค์กรประสบผลสำเร็จ

กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่ดำเนินการนี้นอกจากใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญทำให้การพัฒนาเป็นระบบคือกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียน

รื้อนับตั้งแต่การแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างสมาชิก เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักวิจัยที่เกิดในระหว่างกระบวนการวิจัย ยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่นๆที่มีการดำเนินกิจกรรมการผลิตที่คล้ายกัน เช่น การเรียนรู้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับมูลนิธิข้าวขวัญ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการบริการการท่องเที่ยวได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มบริการการท่องเที่ยวที่เป็นเครือข่ายในภาคกลาง และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการแปรรูปอาหารได้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มแม่บ้านในจังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังกล่าวบางส่วนถูกนำมาปรับแผนยุทธศาสตร์แผนการดำเนินงาน หรือแม้แต่แก้ไขปัญหาที่เกิดระหว่างการดำเนินกิจกรรมกลุ่มตลอดกระบวนการพัฒนา

ผลที่เกิดขึ้นภายหลังการพัฒนาเห็นได้ว่าทั้ง 6 วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น จากการประเมินโดยการเปรียบเทียบผลการพัฒนามาก่อนและหลังการนำรูปแบบไปใช้ แม้มีบางวิสาหกิจชุมชนที่บางตัวชี้วัดไม่พัฒนา และบางตัวชี้วัดลดความเข้มแข็งลง แต่ก็ถือว่าเป็นสัดส่วนที่น้อย เมื่อเปรียบเทียบกับส่วนที่สามารถรักษาระดับความเข้มแข็งไว้ได้และส่วนที่มีการพัฒนาขึ้น โดยตัวชี้วัดที่ไม่พัฒนาและตัวชี้วัดที่ลดระดับความเข้มแข็ง ส่วนใหญ่จะพบในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เริ่มก่อตั้ง แม้จะได้มีการนำรูปแบบการพัฒนาไปใช้ โดยวิสาหกิจชุมชนอยู่ในระหว่างการพัฒนา ด้านการบริหารกลุ่มให้เข้มแข็ง มีการเลือกตั้งประธานและกรรมการบริหาร ปรับปรุงกฎระเบียบวางระบบการบริหาร จัดหาอุปกรณ์เครื่องมือพื้นฐานสำหรับดำเนินกิจกรรมการผลิต ทำให้ยังไม่พร้อมในการผลิตมากนัก และมีการระดมทุนจากสมาชิกโดยการเปิดรับสมาชิกเพิ่มเติม ซึ่งยังไม่เข้าใจวัตถุประสงค์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเหตุให้วิสาหกิจชุมชนในระดับเริ่มต้นหรือก่อตั้งใหม่ไม่สามารถดำเนินการผลิตสินค้าและบริการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทำให้กระทบกับตัวชี้วัดความเข้มแข็งในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการผลิตสินค้าและบริการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในการประเมินผลของตัวชี้วัดที่ไม่พัฒนาหรือบางตัวชี้วัดลดความเข้มแข็งลง นอกจากนี้ในบางวิสาหกิจชุมชนสมาชิกให้ความเห็นว่า ผลการประเมินภายหลังการพัฒนาที่ไม่ดีขึ้นนั้น ในความเป็นจริงมีการพัฒนาไปในระดับหนึ่งแต่ยังไม่เป็นไปตามความต้องการหรือความคาดหวังจึงประเมินให้คะแนนน้อย

รูปแบบการดำเนินงานการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่กล่าวไปแล้วในเบื้องต้น จะพบว่า การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ไม่สามารถดำเนินการได้โดยสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแต่เพียงฝ่ายเดียว จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ ดังนี้

หน่วยงานในระดับนโยบาย ควรพิจารณากำหนดนโยบายในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนด้านต่างๆ ดังนี้ นโยบายด้านพัฒนาการผลิตสินค้าและบริการ นโยบายด้านการวิจัย นโยบายด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนา นโยบายด้านการส่งเสริมการตลาดสินค้าและบริการ นโยบายด้านการสนับสนุนด้านสินเชื่อกับวิสาหกิจชุมชน นโยบายด้านการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน นโยบายด้านการขยายการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ นโยบายด้านการประกวดวิสาหกิจชุมชน และนโยบายด้านการขยายระบบสาธารณสุขภาค

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ ควรส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนจัดทำ
ศูนย์เรียนรู้พัฒนาผู้นำและสมาชิกให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องวิสาหกิจชุมชน การเป็นพี่เลี้ยงใน
การสร้างระบบการบริหารงานที่ดี การกระตุ้นส่งเสริมให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม การจัดการอบรม
ให้ความรู้ด้านการผลิตสินค้าและบริการ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่จะเข้ามา
แก้ไขปัญหาต่างๆ กับวิสาหกิจชุมชน การส่งเสริมพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความมั่นใจในการผลิต
สินค้าและบริการ การมีการติดตามการดำเนินงานตลอดจนให้คำปรึกษาข้อเสนอแนะ การส่งเสริม
การจัดการความรู้ การสรุปบทเรียน การประมวลความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน การส่งเสริมในด้านการ
สร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน การส่งเสริมให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนรวมกลุ่มจำหน่ายสินค้าและ
บริการผ่านทางวิสาหกิจชุมชน การส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนผลิตสินค้าและบริการครบวงจร การ
ส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกการส่งเสริมเศรษฐกิจแบบพอเพียงในการพึ่งพาตนเอง การส่งเสริม
ให้วิสาหกิจชุมชนและสมาชิกมีการดำเนินกิจกรรมการผลิตสินค้าและบริการและการสรุปผล
การดำเนินงานประจำปี

ด้านองค์การบริหารส่วนตำบล การสนับสนุนสินเชื่อปลอดดอกเบี้ยให้วิสาหกิจชุมชน
นำไปดำเนินการบริหารกองทุน การสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อจัดซื้อเครื่องจักรกลท่อนแรงต่างๆ
ที่จำเป็นต่อการผลิต และระบบสาธารณสุขปลอดภัยตามความเหมาะสม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
ของวิสาหกิจชุมชนตามความเหมาะสม การเป็นที่ปรึกษา เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน จากผลการศึกษา
พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมี 2 ด้านคือ ปัจจัยทั่วไป ประกอบด้วย ปัจจัย
ภายใน ได้แก่ สมาชิก ประธาน/กรรมการ ระบบการบริหารงาน ศูนย์เรียนรู้ การเรียนรู้ของสมาชิก
ผู้สืบทอดและผู้อาวุโส ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต พ่อค้าคนกลาง และ
หน่วยงานสนับสนุนและการแข่งขัน ปัจจัยเฉพาะด้าน ได้แก่ ปัจจัยเฉพาะด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์
ข้าว ประกอบด้วย ระบบชลประทาน ปัจจัยการผลิต การแปรรูปผลผลิตข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว การ
ลดต้นทุนการผลิต การจัดตลาดกลางแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และการจัดตั้งสวัสดิการชาวนา ปัจจัย
เฉพาะด้านการบริการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่เอื้อต่อการท่อง
เที่ยว การปรับปรุงและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาระบบสาธารณสุขปลอดภัยขั้นพื้นฐาน ความ
ปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ความสะอาดของสถานที่ อาหารและที่พัก สินค้าที่ระลึก ของฝาก และ
การประชาสัมพันธ์ปัจจัยเฉพาะด้านการแปรรูป ประกอบด้วย วัสดุอุปกรณ์ในการแปรรูปอาหาร
สุลักษณะ ผลิตภัณฑ์คุณภาพดี และภาชนะบรรจุ

ปัจจัยที่กล่าวมามีหลายปัจจัยที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของสังจา บรรจงศิริ
และคณะ(2549)ที่ได้พัฒนารูปแบบกระบวนการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนและพบว่า มีปัจจัยที่
เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน ได้แก่ ปัจจัยภายใน คือตัวสมาชิก ประธาน/กรรมการ
การบริหารงาน แปรณาที่ใช้ผลิตเมล็ดพันธุ์ และการเรียนรู้ ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ
ปัจจัยการผลิต/เครื่องจักร เครื่องท่อนแรง พ่อค้าคนกลาง/พ่อค้าเมล็ดพันธุ์ และหน่วยงานที่สนับสนุน

ต่างๆ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินงานพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน และปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2537) ที่ได้ศึกษากับศูนย์บริการสมาชิกนิคมสร้างตนเองพบว่า ความสามารถในการทำให้องค์กรประชาชนพึ่งตนเองได้คือ ผู้นำหรือกรรมการต้องตั้งใจ ซื่อสัตย์ ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิก ตลอดจนมีความสามารถในการบริหาร สมาชิกต้องให้ความร่วมมือเสียสละ และเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน การบริหารต้องมีระบบ ตรวจสอบได้ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ต้องเอื้ออำนวย องค์กรสนับสนุนต้องมีความยืดหยุ่นในด้านเวลางบประมาณ และมีอิสระในการปฏิบัติงาน นักพัฒนาต้องมีความจริงใจ ได้รับการยอมรับจากชุมชน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นแรงผลักดันให้งานพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประสบผลสำเร็จอย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรมอย่างยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จากผลการวิจัยพบว่ามีข้อเสนอแนะสำหรับวิสาหกิจชุมชนที่ต้องให้ความสนใจในด้านต่างๆ ดังนี้

1) ด้านการพัฒนากลุ่มและการบริหารกลุ่ม

- (1) การรวมกลุ่มให้เข้มแข็ง
- (2) การประชุมสมาชิกเพื่อชี้แจงสร้างความเข้าใจในเรื่องของวิสาหกิจชุมชน
- (3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ต่อเนื่อง

- (4) การจัดการประชุมสม่ำเสมอ กำหนดเวลาการประชุมให้เหมาะสม
- (5) การเลือกตั้งกรรมการที่เป็นคนดีมีความสามารถ และเป็นที่ยอมรับ และมี

วาระการดำรงตำแหน่งที่ชัดเจน มีกรรมการดูแลงานในด้านต่างๆ เหมาะสม

- (6) การปรับปรุงกฎระเบียบข้อบังคับให้เหมาะสมและมีการนำไปใช้
- (7) การบริหารงานเป็นระบบและตรวจสอบได้

2) ด้านการพัฒนาการบริหารจัดการกองทุน

- (1) การเพิ่มเงินกองทุน เช่น การระดมทุน ขายหุ้น หรือยืม อบต.
- (2) การบริหารกองทุนมีระบบตรวจสอบโปร่งใส
- (3) การปันผล
- (4) การวางแผนการบริหารเงินกองทุนเป็นงบประมาณในด้านต่างๆ
- (5) การส่งเสริมให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อการผลิตสินค้าและบริการ
- (6) การนำเงินกองทุนไปลงทุน

3) ด้านการปรับปรุงการผลิต

- (1) การมีศูนย์เรียนรู้
- (2) การปรับปรุงด้านระบบสาธารณสุขภาค

- (3) การจัดเตรียมงบประมาณเพื่อจัดหาเครื่องจักรเครื่องทุ่นแรง
- (4) วัสดุุดิบที่นำมาใช้ต้องมีคุณภาพดี
- (5) การจัดระบบตรวจสอบควบคุมคุณภาพ
- (6) การบันทึกข้อมูลการผลิต
- (7) การลดต้นทุนการผลิต
- (8) การปรับปรุงคุณภาพสินค้าและบริการ

4) ด้านการจัดการกระจายสินค้าและบริการ

- (1) การกำหนดเป้าหมายการกระจายสินค้าและบริการในแต่ละปีให้ชัดเจน
- (2) การมีแผนการกระจายสินค้าและบริการที่ชัดเจน
- (3) การส่งเสริมการกระจายสินค้าและบริการให้หลากหลายวิธี

5) ด้านการเสริมสร้างการเรียนรู้

- (1) การจัดสรรงบประมาณเพื่อการเรียนรู้จากเงินกองทุน
- (2) การมีศูนย์เรียนรู้สำหรับการเรียนรู้ อบรม สาธิต และฝึกฝนทักษะ
- (3) การจัดทำแผนการเรียนรู้ในแต่ละปี
- (4) การศึกษาดูงานกับกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จ
- (5) การสรุปและถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงานการพัฒนาให้สมาชิกทราบ

6) ด้านการพัฒนาการตลาด

- (1) การรวมกลุ่มกันขายโดยวิสาหกิจชุมชน
- (2) การตั้งกรรมการดูแลด้านการตลาด
- (3) การประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายช่องทาง
- (4) การจัดอบรมให้ความรู้เรื่องการตลาดกับสมาชิก

3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

- 1) การศึกษาวิสาหกิจชุมชนให้ครอบคลุมทุกประเภทเพื่อทดสอบและยืนยันในรูปแบบของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและเจาะลึกในแต่ละประเด็นของวิสาหกิจชุมชนแต่ละประเภท
- 2) การประเมินผลการพัฒนาภายหลังจากการพัฒนา ในวิสาหกิจชุมชนที่ได้นำรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวไปใช้ว่าได้ผลในระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาวอย่างไร มีผลกระทบอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ผลักดันให้มีการนำรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวไปในการพัฒนา
- 3) การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้แต่ละส่วนได้ทราบบทบาทหน้าที่และแนวทางส่งเสริมความร่วมมือในระดับต่างๆ ต่อไป
- 4) การศึกษาระบบการผลิตและการกระจายสินค้าและบริการ เพื่อพัฒนาการผลิตและการกระจายสินค้าและบริการที่เหมาะสมในแต่ละประเภท
- 5) การศึกษารวบรวมภูมิปัญญาการผลิตสินค้าและบริการเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาที่มีให้สามารถนำมาใช้ในการผลิตได้ต่อไป

บรรณานุกรม